

# Mezi láskou a smetím. Ivan Klíma

Jaroslav Vala

PdF UP v Olomouci, jaroslav.vala@upol.cz

## Abstrakt

Předložená studie představuje literárněvědnou reflexi díla Ivana Klímy, publikovanou u příležitosti jeho úmrtí v říjnu 2025. Text metodologicky vychází z hermeneutického přístupu, který konfrontuje osobní čtenářskou retrospektivu s diachronní analýzou autorova nejpřekládanějšího románu *Láska a smetí*. Studie identifikuje čtyři klíčové narativní roviny díla a definuje kategorii „vnitřní autenticity“ jako ústřední prvek Klímovy poetiky i jeho lidské integrity. Zvláštní pozornost je věnována konceptu „jerkštiny“. Ten je v článku interpretován jako nadčasová metafora pro vyprázdněnost a manipulativnost jazyka, která nachází nové konotace v současném veřejném prostoru.

**Klíčová slova:** Ivan Klíma, *Láska a smetí*, literární interpretace, autenticita psaní

## Between Love and Garbage: Ivan Klíma

### Abstract

The study offers a literary-critical reflection on the work of Ivan Klíma, published on the occasion of his death in October 2025. Methodologically, the text is based on a hermeneutic approach that confronts a personal readerly retrospective with a diachronic analysis of the author's most translated novel, *Love and Garbage*. The study identifies four key narrative layers of the work and defines the category of "inner authenticity" as a central element of Klíma's poetics as well as of his human integrity. Special attention is paid to the concept of "Jerkish," which the article interprets as a timeless metaphor



for the emptiness and manipulative nature of language, one that acquires new connotations in the contemporary public sphere.

**Keywords:** Ivan Klíma, *Love and Garbage*, literary interpretation, authenticity of writing

Ivan Klíma patřil k mimořádně silné generaci autorů, kteří vstoupili do literatury v 60. letech a jejichž osudy byly zásadně ovlivněny politickým vývojem po srpnu 1968. Přestože tito tvůrci sdíleli společnou historickou zkušenost, jejich životní rozhodnutí, autorské strategie a estetická východiska vykazují značnou diferenciaci. Klíma v ní zaujímá svébytnou pozici lidské pokory, s níž přijímal a vykonával různé manuální profese a reflektoval je (podobně jako jiné aspekty svého života) ve své tvorbě.

„Tehdy jsem věřil, že všechno, co vidím a zapamatuji si, se může hodit pro nějaký příběh. Ale už dlouho vím, že jen stěží najdu jiný příběh než svůj vlastní“ (Klíma, 1990, s. 30).

„Darja mi jednou v pláči vytkla, že se na ni dívám, jako by byla brouk, kterého jsem si napíchl na špendlík, aby ho mohl lépe popsat“ (s. 30).

Po roce 1989 začala díla umlčovaných autorů vycházet v dnes nepředstavitelných statisíkových nákladech. Osobně si tuto dobu vydavatelské exploze, která saturovala umělecký, informační a emocionální deficit, pamatuji jako žák posledních ročníků gymnázia, zčásti se překrývá i s počátkem mého univerzitního studia. Objevoval jsem dříve nedostupné autory, poznával jejich umělecký svět a skrze něj svět kolem sebe. Klímova tvorba mě v této době oslovila velmi výrazně, ale zároveň platí, že jsem v posledních zhruba 30 letech jeho knihy znovu neotevřel, nepočítám-li memoáry *Moje šílené století*. A právě tento časový odstup představuje klíčový impuls pro ověření a připomenutí aktuálnosti Klímova díla.

Studie je tedy koncipována jako literárněvědná reflexe, která metodologicky osciluje mezi strukturní analýzou díla a diachronním pohledem čtenáře. Východiskem je hermeneutický přístup, jenž skrze osobní retrospektivu – návrat k tvorbě Ivana Klímy po třiceti letech – zkoumá proměnu významových akcentů a aktuálnost jeho literárního odkazu v odlišném socio-kulturním kontextu. Studie se primárně opírá o kompoziční analýzu čtyř specifických narativních vrstev románu *Láska a smetí* (rámcový příběh metaře, milostná linie, vnitřní psychologická reflexe a esejisticko-filozofický přesah), přičemž klíčovou interpretační kategorií představuje „vnitřní autenticita“. Právě skrze tuto kategorii text konfrontuje Klímův koncept vyprázdněného jazyka, tzv. jerkštiny, s jeho současnými modifikacemi ve veřejném prostoru, čímž ukotvuje subjektivní čtenářskou zkušenost v širším společenském rámci. Zároveň tato studie představuje i osobní čtenářské vyznání jejího autora ve vztahu ke Klímově tvorbě.

V její úvodní části se pozastavíme nad mediálním obrazem Ivana Klímy, jak jej přináší její nekrology, poté se zamyslíme nad jeho místem v generaci spisovatelů tvořících zhruba od počátku 60. let. Interpretačně se vrátíme k jeho nejpřekládanějšímu románu *Láska a smetí* a budeme uvažovat nad jeho aktuálností ve vztahu k dnešku. Jedná se

o jeden z jeho zásadních textů. Když byl Klíma dotázán na autorském čtení, jakou svoji knihu by doporučil ke čtení, zmínil dvě: právě *Lásku a smetí*, s varováním, že se nechte úplně lehce, a *Milostné léto* (Knihy Fryč, 2016).

## Odkaz Ivana Klímy

Po úmrtí Ivana Klímy dne 4. října 2025 se objevilo několik mediálních reflexí, které přesáhly hranice středoevropského kontextu. Světová periodika (The New York Times, The Guardian, The Times, Die Welt, El País...) v nekrologích označují Klímu za jeden z nejdůležitějších literárních hlasů, který dokázal transformovat zkušenost žít v totalitě do univerzálně srozumitelného etického poselství.

Spisovatel Philip Roth pojmenoval kdysi Klímu jako instruktora reality (Flood, 2025). Tato metafora odkazuje na Klímovu schopnost zprostředkovat západnímu čtenáři absurditu normalizačního Československa nikoli skrze politické proklamace, ale skrze detailní popis všedního života.

Texty reagující na Klímův odchod přinášejí zahraničním čtenářům informace o jeho životě a zdůrazňují jeho osud intelektuála se zkušeností se dvěma totalitními režimy 20. století. Poukazují na jeho dětství strávené v terezínském ghettu, což v něm vypěstovalo celoživotní vědomí o extrémní křehkosti lidského bytí, o kterém říkal, že se může „přetrhnout jako kus provázku“ (Flood, 2025). A připomínají, že později musel čelit socialistickému režimu, který mu po roce 1968 zakázal publikovat. Na rozdíl od některých jiných spisovatelů však zvolil vnitřní exil a zůstal v Praze, kde se živil rozmanitými profesemi jako metař, sanitář či zeměměřič.

Nekrology vyzdvihují jeho vazbu na středoevropskou literární tradici, reprezentovanou zejména Franzem Kafkou a Karlem Čapkem, kterým se Klíma odborně věnoval. El País (Florentín, 2025) uvádí, že Kafka a dobrý voják Švejk jsou v literatuře i v životě Čechů 20. století velmi přítomní. Slovo *kafkárna* popisuje absurdity života a *švejkovina* zvyk ubírat jim na vážnosti a čelit jim humorem. To je podle autora nekrologu M. Florentína, který se kdysi s Klímou osobně setkal díky svému odbornému zájmu o spisovatele v totalitní době, velmi český způsob, kterým Klíma čelil životu v normalizačním Československu.

The New York Times (Binder & Bilefsky, 2025) připomíná Klímova slova: „Moje knihy se mohou zdát poněkud depresivní. Ale vždy nabízejí kousek naděje. Nemohl bych napsat knihu bez naděje.“

Rovněž v českém prostředí připomnělo Klímův odkaz několik nekrologů. Literární historik J. Lukeš (2025) reflektuje Klímův odkaz prostřednictvím jeho paměti Moje šílené století a připomíná jeho opus magnum Soudce z milosti. M. Uhde (2025) přináší několik osobních vzpomínek na samizdatovou spolupráci (společně např. s V. Havlem, A. Klimentem, J. Trefulkou) a všudypřítomnou tajnou policii. Uvádí, že Klíma byl politicky orientovaný, ale člověkem politiky se nikdy nestal. Po převratu se k politice vyslovoval,

ale zůstal věrný psacímu stolu. Nekrolog E. Taberyho *Když svědci odcházejí* má výstižný podtitul: *Zemřel Ivan Klíma, muž, který pro nás udělal, co mohl* (Tabery, 2025). Autor v něm vnímá Klímu jako symbol integrity, který nám ukazoval, jak si v těžké době zachovat tvář.

## Literární kontext

Základní dělicí linii zmiňované generace spisovatelů 60. let tvořil vztah k emigraci. Na jedné straně stáli autoři jako Milan Kundera, Josef Škvorecký či Pavel Kohout, u nichž exil postupně vedl k jiné životní zkušenosti. Zatímco Kundera směřoval k filozofické esejistice a intelektuální odtažitosti, Škvorecký vnášel do textů anglosaskou lehkost, humor a jazzovou tematiku. Kohout akcentoval prvky divadelnosti, akce a nadsázky.

Klíma naproti tomu, podobně jako Ludvík Vaculík, zvolil cestu setrvání v disentu, což jeho prózám dodalo specifickou tíhu každodenní žité reality. Zatímco však Vaculíkův styl někdy charakterizuje provokativnost, Klíma si zachoval analytický a věčný tón. Důvody, proč zůstal, se v jeho textu objevují opakovaně.

„Navlékli mi vestu, v níž mi je těsně. Mohl bych ji svléct, dokonce i s gestem odhodit a odejít někam, kde už mi ji nebudou nutit, ale vím, že to neudělám, neboť s ní bych musel odhodit i svůj domov“ (s. 96).

Odlisný přístup k realitě nesvobody a tvorbě vykazoval Bohumil Hrabal. Hrabalova metoda založená na asociativním proudu a oslavě „pábitelství“ realitu estetizuje a hledá krásu i na periferii. Hrabalův svět je světem živelného bytí.

V otázce uchopení mezních životních situací tvoří Klíma civilní protipól k Arnoštu Lustigovi. Zatímco Lustig akcentuje tragiku holokaustu, Klíma prostřednictvím svých postav ukazuje, jak se tato zkušenost v podobě všudypřítomných stínů promítá do jejich života a vztahů.

„Má žena je také tušila, někdy v záchvatech náhlé lítosti mi tvrdívala, že se jí nedokážu přiblížit, v dětství, když se kolem mě vznášela bez přestání smrt, jsem utrpěl úraz na duši a už jsem se z něho nikdy nevzpamatoval“ (Klíma, 1990, s. 36).

Čtenářský vkus je vždy individuální, důležitou roli hraje i aktuální životní situace, čtenářská zkušenost, věk a další faktory. Knihy jiných autorů pro mě byly jako pro čtenáře někdy příliš chladné, odtažité, jindy příliš lidové a expresivní, jindy zase mnohmluvné, nebo naopak svou tematikou temné a depresivní. Zároveň i mezi nimi se objevily knihy myšlenkové i formálně originální a čtenářsky zásadní: např. Příliš hlučná samota, Obsluhoval jsem anglického krále, Morčata nebo Katyně.

Texty Ivana Klímy oficiálně vydané zhruba do roku 1995 (vesměs napsané před rokem 1989) měly několik společných rysů. Jejich vypravěč vzbuzoval pocit důvěrného sdělení, působil klidně, přemýšlivě, dovedl reflektovat tehdejší dobu, svoji osobní situaci, včetně rozmanitých milostných vztahů. Zároveň mu nechyběla laskavost, smysl pro ironii a humor. Ivan Klíma byl ve svých knihách autentický. A zpětně vzato mohlo

čtenáře-teenagera oslovit i to, že hrdinovi Klímových knih málokterá žena odolá (třeba v povídkách *Má veselá jitra*).

Na již zmíněném v autorském čtení Klíma v reakci na dotaz ohledně současné literatury konstatoval, že dnešní autoři píšou mnohem lépe (Knihy Fryč, 2016). Vyvolal tím nesouhlas jedné z účastnic, která argumentovala tím, že se některé dnešní knihy nedají vůbec číst. Ona se jistě nedala číst ani řada titulů vydávaných v 70. a 80. letech, stejně tak to platí o dnešní době. Klímovu sdělení lze rozumět i jinak. Řada současných autorů na různých kurzech zdokonaluje svůj styl psaní. Pokud má takový autor potom co sdělit, má zralost, hloubku, je autentický, pak vybroušená forma může intenzitu tohoto sdělení ještě zesílit. Pokud autor opravdově sdělení nemá, zůstává prázdná nazdobená forma, jde o manýru.

Klímův vypravěčský styl lze vnímat jako čistý, prostě lidský, bez exhibice. Právě v napětí mezi touto „čistou lidskostí“ a složitou dobou se rodí kompozičně nejnáročnější Klímův text, román *Láska a smetí*.

## Láska a smetí

V *Dějínách české literatury 1945–1989* se o tomto románu dozvíme jeho základní charakteristiku:

„...román napsaný formou deníkového vyprávění v první osobě mozaikovitě propojuje hrdinovy prožitky z doby, kdy dočasně dělal metaře, s reminiscencemi jeho minulosti (vracejícími se opět až k hrůzné realitě koncentračního tábora), s rozmanitými literárními aluzemi (především na dílo a osud Franze Kafky) a se snahou o reflexivní výpověď, filozoficky si pohrávající s motivy osamocení a smrti, lidské touhy vlastnit, konzumu a odpadu, ideologických schémat a jejich důsledků pro život konkrétních lidí“ (Janoušek, 2008, s. 430).

Román *Láska a smetí* (1990), který byl napsán na konci 80. let a samizdatově vydán v edici Petlice (1987), představuje v kontextu Klímovy tvorby specifický narativní konstrukt, v němž se protíná autobiografická zkušenost s esejistikou. Z kompozičního hlediska lze dílo definovat jako strukturu tvořenou čtyřmi vzájemně se prolínajícími vrstvami, které se organicky doplňují a vytvářejí celkový dojem kompaktnosti. Čtenářsky však není kniha příliš vstřícná, protože jednotlivé vrstvy přecházejí v textu jedna v druhou plynule bez jakéhokoli ohraničení, a vyžaduje čtenářovu plnou pozornost a spolupráci.

První rámcovou vrstvu tvoří příběh spisovatele dočasně působícího v profesi metaře. Tato rovina není pouze popisem manuální činnosti, ale metaforou marnosti – proces zametání listí, které vítr vzápětí roznese, symbolizuje nekonečnost a neúspěšnost lidského úsilí o nastolení vnějšího řádu. Autor zde představuje specifické „panoptikum“ spolupracovníků, podivínů, z nichž každý nese svůj vlastní, často nepravděpodobný

příběh. Tato rovina vytváří základ, na který jsou navázány složitější psychologické a filozofické reflexe.

„To už se začínali scházet mí noví druzi v práci. Vedle mě si přisedl mladý zavalitý kretének s tikem ve tváři, vyndal ze skříňky pár špinavých holínek, obrátil je podrážkami vzhůru, a skutečně z jedné z nich vyteklo množství tekutiny ... a hned začal na nás všechny pokřikovat řečí, z níž jsem nedokázal rozeznat ani jediné slovo“ (s. 8).

Druhou vrstvu reprezentuje milostný vztah vypravěče k energické sochařce Darje. Darja vytváří přímý protiklad k vypravěčově manželce Lídě, která je vykreslena jako bytost mírná, laskavá a dětsky důvěřivá. Tato rovina zachycuje intenzitu milostného vzplanutí a tajných setkání.

„Také mi psala, že mě miluje, až cítí úzkost a bolest, už jen strašnou bolest cítí z toho, že teď nejsem s ní, teď v té chvíli, kdy všechno, co v ní je dobré, se vztahuje ke mně, a ona se bojí, abych to nezdušil, abych to nezavalil nějakým harampádím“ (s. 78).

Třetí vrstva představuje vnitřní reflexi tohoto vztahu. Jsme zde svědky rozporu mezi intenzivně prožívanou vášní a vědomím sounáležitosti k rodinnému zázemí. Text v této části graduje v nepřetržitém toku vnitřních dialogů, výčitek a analýz vlastní pasivity. Zároveň neúprosně tematizuje fenomén lži směřované k rodině.

„Vrátil jsem se opět ke lži. Není, čím by člověk mohl ospravedlnit lež, duši rozežírá stejně jako lhostejnost nebo nenávisť. Celé hodiny noc co noc jsem teď ležel beze spánku a přemítal, jak se zachránit. Když už jsem usnul, budil jsem se po několika hodinách a ihned jsem jej vnímal, ten jemný písek, který mě uvnitř rozdíral“ (s. 101).

Čtvrtou vrstvu pak tvoří filozofické úvahy o životě v tehdejší době a zamyšlení literárního charakteru zejména ve vztahu k F. Kafkovi. Tyto reflexe nejsou do textu vloženy uměle, ale organicky vyrůstají z konkrétního dění popsaného v předchozích rovinách, čímž román získává esejistický přesah.

„Kafka se při svém tázání zastavil hned na prvním kroku, sám u sebe, neboť již tady vstoupil do neproniknutelné hlubiny. Ve světě, kde stále více převládá rozum, který si myslí, že o světě, tím spíše o sobě, všechno ví, Kafka tu znovu objevil tajemství, jímž mu bylo to, co žil“ (s. 135).

## Vnitřní autenticita

Klíčovým aspektem, který napomáhá působivosti románu, je jeho vnitřní autenticita. Nejde o prostý biografický záznam, ale o schopnost umělecky zprostředkovat zažitou a promyšlenou zkušenost tak, aby působila jako vnitřně pravdivé sdělení. Tuto autenticitu můžeme spatřit ve třech oblastech:

- *Obraz pracovní reality.* Klímova osobní zkušenost s manuálními profesemi mu umožňuje konstruovat věrohodný obraz pracovních dnů metařské čety. Původní pocit intelektuální nadřazenosti vypravěče se v textu postupně transformuje v pochopení a přijetí těchto „dětských“ postav s jejich bizarními osudy. Gesta solidarity, jako je

shánění nedostupných léků pro nemocného kolegu, pak nejsou líčena jako hrdinství, ale jako přirozený projev lidskosti.

„Ti lidé mi připadli cizí a vzdálení jako práce, kterou jsem hodlal vykonávat, nicméně jsem spolu s nimi postupoval krokem, jenž by spíše slušel pohřebnímu průvodu“ (s. 10).

Očišťovali jsme město, na něž padalo smetí, saze, popel, jedovatý déšť a zapomnění. Kráčeli jsme ve svých vestách jako plameňáci, jako andělé zapadajícího dne, co vymetou všechno smetí a odpad, andělé mimo život, mimo smrt, mimo náš čas, mimo všechn čas...“ (s. 70).

- *Zachycení milostného vztahu.* Klímovo ztvárnění lásky a erotiky se vyhýbalo explicitnosti. Umělecký obraz vášně je v románu podán s mírným, „zdvořilým“ odstupem, který však nesnižuje sílu prožitku, ba naopak. Lze zde hovořit o nobilese staré spisovatelské školy, kde nad fyziologickou popisností vítězí niternost a přesnost v zachycení emocionálních stavů.

„Sedíme proti sobě – daleko od svých blízkých v cizí kavárně cizího města, jíme koláč, mlčíme, díváme se na sebe, a já postřehnu v jejích očích takovou oddanost, jakou jsem nevěřil kdy zahlédnout, cítím, jak hluboce mě zasahuje, prostupuje mě, jak se ukládá v každé buňce mého těla“ (s. 112).

- *Etická hloubka.* Autenticita je patrná i v poctivosti, s níž hrdina nahlíží na vlastní vinu. Jakkoli v té vině dlouho zůstává. Pasivita může být pro některé čtenáře obtížně snesitelná, pro jiné pochopitelná. Záleží na vlastní prožité zkušenosti. Pohled zvenci bývá obvykle jednodušší.

„Nedovedu se rozhodnout, nedokážu se své vášně vzdát ani z ní vyvodit důsledek. Nedovedu úplně odejít ani úplně přijít, nedokážu už žít v pravdě. Obklíčil jsem se výmluvami, každou svou větu dám oběhnout hlídacím psem. Celou smečku jsem jich ubytoval ve svém nitru“ (s. 107).

## Jerkština

Analýza čtyř narativních vrstev románu a kategorie vnitřní autenticity by zůstala neúplná, pokud bychom opominuli rys, který v textu tvoří jejich přímý protiklad. Aby vynikl vypravěčův styl a jeho úsilí o pojmenování emocí, musel Klíma v románu definovat i prostor „ne-řeči“ – tedy jazyka, který už neslouží k dorozumění, ale k zakrytí vnitřní prázdnoty. Pro vyprázdňení a manipulativní jazyk používá Klíma v románu termín „jerkština“. Původní jerkština (Yerkish) je umělý jazyk, který vznikl v roce 1971 v Yerkesově národním centru pro výzkum primátů v USA. Jazyk nebyl založen na zvucích, ale na vizuálních symbolech. Cílem projektu bylo objektivně prozkoumat, zda jsou lidoopi schopni pochopit syntax a logickou strukturu řeči (Von Glasersfeld et al., 1974).

Klíma tento termín využil jako metaforu pro jazyk, který je sice technicky funkční, ale chybí mu hlubší lidský rozměr a cit. Jerkština používá slova, která znějí vznešeně nebo odborně, ale ve skutečnosti nic nesdělují. Je to jazyk frází a hesel. Mluvíci nemluví sami za sebe, ale opakují naučené vzorce, čímž ztrácejí svou individualitu a lidskou tvář. Klíma dává tento jazyk do protikladu k autentické řeči, která vychází z citu a prožitku. Jerkštinu v kontextu díla používají jako jazyk ti, kteří už nic necítí a o ničem skutečně nepřemýšlejí, jen produkují hluk, který má zahltnout okolí a zakrýt jejich prázdnotu.

I s odstupem téměř čtyřiceti let od svého vzniku si román *Láska a smetí* uchovává vysokou míru aktuálnosti. Hrdina románu očišťuje ulice, zametá papírky, kelímky, prošlapané krabičky od sirek, cigaretové nedopalky. A nevádí, že vítr to smetí zase rozfoukává. Zároveň totiž vypravěč očišťuje i sebe. Ve vztazích balancuje mezi láskou vášnivou a láskou zodpovědnou a téměř proustovsky detailně analyzuje své nitro – touhu, bolest, vinu.

Doba, kterou román zachycuje, byla pomalá a patřilo k ní čekání. Postavy si místo čísla na mobil vzájemně předávají poštovní adresy, posílají si dopisy, spoléhají na náhodná setkání, vasedávají u pevné linky. A tehdejší jerkština byla rovněž pomalá a tak nějak rozplízlá. Dnešní rychlá doba je v nových kulisách poznamenána novou jerkštinou, která zahlcuje svět stejně jako odpadky. Nejedná se pouze o vyprázdněný projektový jazyk, nýbrž o řeč veřejného prostoru, sociálních sítí. Řeč, ve které ztrácejí význam zásadní slova: pravda a lež, dobro a zlo. I tohle duchovní smetí a inflaci slov vystihl Ivan Klíma nadmíru přesně.

„Pak jsem pochopil, že v době, kdy tak mnozí poddaně a oddaně hledí do očí jerkskému duchu, jen aby nemuseli pohlédnout do očí apokalyptických jezdců, se už jen maličko lidí stará o něčí obrazy, stejně jako něčí slova. Ještě píšu, skládám ze slov a vět příběhy svá vidění. Mořím se často celé dny s jediným odstavcem, popisuju stránky a opět je zahazuju, stále znovu zkouším co nejúplněji a nejpřesněji vyslovit to, co mi tane na mysli, aby snad nedošlo k nedorozumění, aby se někdo z těch, které oslovuji, necítil oklamán“ (s. 66).

## Literatura a prameny

Binder, D., & Bilefsky, D. (2025, 4. října). Ivan Klíma, Czech novelist who chafed under totalitarian regimes, dies at 94. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2025/10/04/world/europe/ivan-klima-dead.html>

Flood, A. (2025, 8. října). Ivan Klíma obituary. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2025/oct/08/ivan-klima-obituary>

Florentín, M. (2025, 8. října). Ivan Klíma, el escritor checo que sobrevivió a los nazis y al comunismo. *El País*. <https://elpais.com/cultura/2025-10-08/ivan-klima-el-escriptor-checo-que-sobrevivio-a-los-nazis-y-al-comunismo.html>

Ivan Klíma, Czech writer who chronicled life under totalitarianism. (2025, 5. října). *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/obituaries/2025/10/05/ivan-klima-czech-writer-life-love-communism-died-obituary/>

Janoušek, P. (Ed.). (2008). *Dějiny české literatury 1945–1989: IV. díl (1969–1989)*. Academia. <https://www.digitalniknihovna.cz/knav/view/uuid:4b7a7ab4-189a-42f7-aafe-f99ce738aa0d>

Klíma, I. (1990). *Láska a smetí*. Československý spisovatel.

Knihy Fryč. (2016, 20. října). *Ivan Klíma, autorský večer – 20. 10. 2016* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ivupDupSxPo>

Lukeš, J. (2025, 6. října). Nekrolog: Ivan Klíma zůstal svůj mezi Čapkem a Kafkou. *Seznam Zprávy*. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/kultura-ivan-klima-nekrolog-288286>

Tabery, E. (2025, 5. října). Když svědci odcházejí. *Respekt*. <https://www.respekt.cz/kultura/kdyz-svedci-odchazeji>

Tschechischer Schriftsteller Ivan Klíma gestorben. (2025, 5. října). *Die Welt*. [https://www.welt.de/newsticker/dpa\\_nt/infoline\\_nt/boulevard\\_nt/article68e0fe1ea46476f164b86834/tschechischer-schriftsteller-ivan-klima-gestorben.html](https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/boulevard_nt/article68e0fe1ea46476f164b86834/tschechischer-schriftsteller-ivan-klima-gestorben.html)

Uhde, M. (2025, 11. října). Poslední poklona Ivanu Klímovi, jednomu z nejvýznamnějších českých spisovatelů posledního století. *Lidové noviny – Orientace*. [https://www.lidovky.cz/orientace/ivan-klima-nekrolog-uhde-spisovatel.A251010\\_122330\\_In-orientace\\_rkj](https://www.lidovky.cz/orientace/ivan-klima-nekrolog-uhde-spisovatel.A251010_122330_In-orientace_rkj)

Von Glasersfeld, E., Warner, H., Pisani, P. P., Rumbaugh, D., Gill, T., & Bell, C. (1974). The Yerkish language for non-human primates. *American Journal of Computational Linguistics*, 1(4), 41–65. <https://aclanthology.org/J74-3007.pdf>